

Meta, macht en juristen

Alex Jettinghoff

1. Inleiding

Het academische belang van het blok metajuridica in de Van Dun versie was vooral gelegen in het heterodoxe karakter ervan. Het ging vierkant in tegen de geldende *conventional wisdom* van alledag over recht en samenleving. Dat was altijd goed te merken aan de reacties van sommige studenten met een sterk verankerd ‘gezond verstand’. Vaak waren dat felle, om niet te zeggen agressieve reacties. Dat geeft al aan wat een probleem is voor heterodoxe opvattingen: ze te handhaven is een gevecht tegen de bierkaai.

De felle reacties zijn natuurlijk wel te begrijpen. In de eerste plaats worden mensen van jongs af aan gevoed met allerlei *conventional wisdom*. Kinderen zijn doorgaans geneigd vrijwel alles als vanzelfsprekend te aanvaarden, ook zonder al te veel toelichting. Bovendien wordt *conventional wisdom* vaak gevoed door de *powers that be*, die tegenwoordig ook vrijwel onbegrensde mogelijkheden hebben om hun eigen kijk op de zaak te verspreiden. Bovendien is het ook vaak profijtelijk om zich eraan aan te passen. Tenslotte zullen de autoriteiten er doorgaans niet voor terugschrikken om onwelgevallige heterodoxie zo nodig met alle middelen te bestrijden.

Die aanzuigende krachten tot *conventional wisdom* en orthodoxie houden echter een belangrijk risico in, namelijk dat men gezamenlijk de werkelijkheid uit het oog verliest en zich aan grote gevaren blootstelt. Hoe dit werkt en welke gevaren dit met zich mee kan brengen, zelfs als er moeite wordt gedaan vooringenomenheid te voorkomen, laat zich illustreren met een historische anekdote. Het is een verhaal dat speelt in het begin van de Koude Oorlog (1951) en betreft activiteiten van een afdeling van de CIA, de *Office of National Estimates* (ONE).¹ De staf van deze afdeling probeerde (ten behoeve van degenen die in Washington de besluiten namen) een zo betrouwbaar mogelijke inschatting te maken van de militaire kracht en intenties van de Sovjet Unie. Dat viel niet mee, want betrouwbare gegevens waren schaars (het was voor de introductie van de U2). Bovendien was de *conventional wisdom* in Washington gevormd door de zwarte scenario's over de Communistische intenties en militaire macht, die de Koreaanse Oorlog had opgeroepen.² De meningen onder de experts van ONE waren verdeeld en om de impasse te doorbreken werd een jonge analist aan het werk gezet die nog nooit iets over de Sovjet Unie had geschreven. De ONE leiding hoopte op die manier tot frisse inzichten te komen. Deze Willard Mathias schreef in zijn rapport (National Intelligence Estimate 25, 1951) dat de Sovjets naar zijn inschatting niet bewust een oorlog met de Verenigde Staten zouden riskeren. Het enige gevaar was zijns inziens dat een oorlog kon voortkomen uit handelingen die op zich niet de bedoeling hadden om oorlog te doen ontstaan. Dit rapport ging daarmee in tegen de heersende opvattingen over de Sovjets, maar werd niettemin aan Washington gepresenteerd als een officieel CIA bericht. Daar bleek

---

¹ Ontleend aan: K. Bird (1998) *The Color of Truth. MacGeorge Bundy and William Bundy: Brothers in Arms*. New York: Simon and Schuster, p. 171 e.v.

² “The general mood around town was that the Soviets are out to dominate the world by subversion if possible, but by force if necessary, and they will stop at nothing.” *Ibid.*, p. 174.

het rapport gericht aan doemans oren. In 1958 maakte Mathias nog een rapport voor deze afdeling, waarin hij in feite de implosie van het Sovjet regime voorspelde:

“More widespread and better education, the growth of a professional and a managerial class, greater personal freedom, expectations of higher living standards and more contact with other countries are indications of significant changes within Soviet society. These changes might in the long run profoundly alter the content and structure of Soviet political life, possibly through dissipation of the Communist Party’s unchecked monopoly of power, more likely through a change in the political climate within the ruling party itself.”³

Dergelijke rapporten waren tamelijk voorzichtig geformuleerd en niet echt confronterend. Er werd niet uitdrukkelijk de conclusie in getrokken, dat er in dergelijke omstandigheden niet voldoende reden was om te blijven bijdragen aan de heersende Koude Oorlog stemming. Détente was blijkbaar, ook in ONE, gewoon een ondenkbare optie. Mathias kreeg zelfs, bij de presentatie van één van zijn rapporten, van een generaal te verstaan dat hij hem er van verdacht een Russische agent te zijn, omdat hij een ‘soft’ standpunt inzake de Sovjet Unie innam. Deze presumpties aan Amerikaanse zijde konden zo een bepalende rol blijven spelen in de buitenlandse politiek. Het risico van het uit de hand lopen van confrontaties bleef daardoor levensgroot aanwezig. In de Cubaanse raketten crisis van 1962 ging het maar net goed.

2. Macht

Het blok metajuridica had niet de pretentie een wereldoorlog te kunnen voorkomen, maar het was wel op zijn plaats als tegendraads geluid. Een van de belangrijke manieren waarop een universiteit zin kan hebben is, dat daarin gezichtspunten kunnen worden ontwikkeld die ingaan tegen overheersende opvattingen, modes, assumpties etc. Daarvoor hoort ze een vrijplaats te zijn. Het blok deed dat bij uitstek en op een voorbeeldige wijze; het verlies ervan in de Van Dun versie is voor de Juridische Faculteit Maastricht om die reden te betreuren. Vrijwel alle docenten die het blok hebben gedraaid hadden er grote waardering voor, ook als ze de uitgangspunten niet deelden of er anderszins kritiek op hadden. Het was ook voor de docenten leerzaam. Dat geldt natuurlijk in nog sterkere mate voor mij, omdat ik ook in de avonduren aan de Vrije Universiteit Bilzen nog wat werd bijgeschoold door de professor zelf. Al mijn conventionele noties konden op een scheut sarcasme rekenen. Dat kwam wel goed uit, want ik was een beetje in de sociologie vastgelopen. Veel sociologie is politieke theorie die voor de werkelijkheid wordt aangezien. Dat geldt voor functionalisme in zijn behoudende en maatschappijkritische vormen en ook voor de marxistische sociologie en zijn nazaten. Dergelijke opvattingen kregen er krachtig van langs. De vraag is dan natuurlijk wat er tegenover gesteld moet worden. Ook daarvoor boden de avondoverwegingen en vooral het blok ampel aanknopingspunten. Welke met name?

Ik zou het kunnen hebben over het onderscheid recht en ‘juridica’ dat centraal staat in het blok, waarmee krachtig afstand wordt genomen van de gangbare rechtspositivistische opvattingen of vanzelfsprekendheden. Dat is wel belangrijk voor rechtssociologie⁴, maar

---

³ *Ibid.*, p. 175.

⁴ *Ik heb het impliciet gebruikt in een hoofdstuk (samen met Jaap Hage) voor de Maastrichtse inleiding in het recht van J. Hage & R. Wolleswinkel (red.) (2003) Recht, vaardig en zeker. Den Haag: Boom, hst 1.*

voor een algemeen sociologisch perspectief is in de eerste plaats nog belangrijker: het begrip macht. Dat begrip macht zoals uitgewerkt door Frank, is (in verband met zijn naturalistisch rechtsbegrip) de conceptuele as waarom het blok is komen te draaien. Er wordt (nota bene onder verwijzing naar een politiek socioloog uit het begin van de 20^e eeuw – Franz Oppenheimer) een krachtige tegenstelling aangezet tussen politiek en economie. Macht over anderen kan in beginsel op twee manieren tot stand komen: met of zonder de instemming van die mensen. Wanneer mensen instemmen met wat er van ze verlangd wordt, dan is er sprake van macht met recht, bijvoorbeeld wanneer mensen overreed worden iets te doen/laten (invloed) of beloofd worden om iets te doen/laten (druk). Dergelijke macht is rechtmatig, want ze respecteert de natuurlijke rechten van anderen. Een derde methode voor machtsuitoefening is niet vanzelfsprekend rechtmatig. Het gaat om dwang. Dwang is in deze opvatting alleen rechtmatig als het rechtsbescherming beoogt (rechtsdwang). Voor het overige is dwangmacht onrechtmatig (misdaad). Dit laatste wordt de politieke methode genoemd. Invloed en druk vallen onder de economische methode. Rechtsdwang is valt een beetje tussen de wal en het schip. Mensen worden bewogen iets te doen/laten zonder hun instemming (dwang), maar met recht. De dwang is dus te rechtvaardigen, en dan niet met een of ander kletspraatje maar met een beroep op handhaving van rechten. Niettemin is het dwang en behoort het als zodanig niet in de categorie van de economische methode en je zou dus zeggen: het behoort in de categorie van de politieke methode.

Wat me in dit begrippenstelsel het meeste aantrekt zijn de differentiatie van dwang, druk en invloed en niet in de laatste plaats relationele termen waarin het machtsbegrip wordt omschreven. Het is een helder onderscheid, toepasbaar op individueel - en ook op organisatieniveau. Daar spreekt Frank van relaties van leider-volgeling (bij invloed), patrooncliënt (bij druk) en heerser-onderdaan (bij dwang). Wat sociologen van dit soort zaken bakken is vaak erbarmelijk. Laat ik een voorbeeld nemen dat is ontleend aan het werk van een schrijver die ik overigens zeer waardeer. Het gaat om de politiek socioloog Poggi, die een vergelijkbare benadering, compleet met de hier bedoelde onderscheidingen van macht over mensen, heeft uitgewerkt.⁵ Hij grijpt terug op Webers definitie van macht. Die benadrukt het relationele (jawel, sociale) aspect van macht, maar brengt Poggi op een vreemd spoor. Weber omschrijft macht als de kans om in een sociale relatie je wil te realiseren, *zelfs tegen weerstand in*, onafhankelijk van de basis waarop die kans berust. Het element 'tegen weerstand in' wordt door Poggi opgevat als kenmerk van alle machtsrelaties, waarbij hij zoals de meeste sociologen vooral is geïnteresseerd in georganiseerde macht.. Bij de omschrijving van politieke macht komt hij niet echt in de problemen. Hij komt tot de conclusie dat (dreigen met) geweld de 'essentie' is van (georganiseerde) politieke macht.⁶ Wanneer Poggi zich wendt tot wat hij economische macht noemt, werkt hij zich naar mijn smaak in de nesten. Hij onderkent het ruilmechanisme in economische relaties, maar ziet hierin niet het machts-element dat zo voor de hand ligt (wederzijdse bevoordeling). De vrijwilligheid is niet kenmerkend hier, nee er moet gezocht worden naar het element *tegen weerstand in*. Hij komt dan uit bij monopolistische verhoudingen als typische voorbeelden van economische macht. Daarmee mist hij een groot deel van wat mensen en bedrijven beweegt en vaak over lange periodes bindt. Bovendien krijgt dit begrip een onnodig beperkt bereik. Contractuele relaties kunnen natuurlijk hiërarchische trekken hebben, maar dat hoeft niet en is ook vaak niet het geval. Min of meer gelijke contractuele relaties zijn toch machtsrelaties, in de zin dat de een de ander weet te bewegen zijn te doen wat hij wil (en omgekeerd). Zo is het ook onzuiver om de voor de hand liggende reactie om bij het uitblijven van een tegenprestatie verdere transacties te weigeren, te beschouwen als straf. Straf is dwang en dit is het onthouden van een beloning. Dat is een wezenlijk verschil.

---

⁵ G. Poggi (2001) *Forms of Power*. Cambridge, Polity Press.

⁶ *Ibid.*, p. 57.

3. Juristen

Door het hier te hebben over economische macht geef ik al weg waar ik heen wil. Frank vat druk en invloed samen onder de kop ‘economische methode’, omdat de onderscheiding vrijwillig/onvrijwillig voorop staat. Maar er is iets te zeggen voor iets meer ruimte voor ‘invloed’. Het merkwaardige is, dat in het blok bijvoorbeeld veel filosofie wordt gepresenteerd, maar dat het niet als een aparte ‘methode’ wordt gepresenteerd. Dat kan natuurlijk, maar het heeft ook voordelen om het (zoals Poggi) wel te doen.⁷ Het voordeel dat ik hier met name op het oog heb is dat zo aan een groep mensen in beeld komt, die nu in het blok volledig buiten beschouwing blijft: juristen. Zij zijn een van de groepen die eeuwenlang hun brood hebben verdiend met de conceptuele stoffering van de feitelijke verhoudingen in politiek en economie. Juristen hebben een geschiedenis die ver teruggaat en het lijkt dus of ze er altijd geweest zijn. Maar dat is niet zo. Mensen hebben het waarschijnlijk het grootste deel van hun geschiedenis zonder gedaan. Sterker nog, voor het bewaren van de vrede in lokale gemeenschappen waren helemaal geen juristen nodig. Wie iemands lijf, goed of have niet respecteerde kon van hem of een van zijn verwanten represailles verwachten. Eigenrichting is in de moderne eenheidsstaten een taboe, maar in de lange geschiedenis daarvoor was het de overheersende praktijk. Dat hoefde niet *per se* op gewelddadigheden uit te lopen; de dreiging van wraak was vaak voldoende om tot een vergelijk te komen. Daaraan konden bemiddelaars te pas komen, maar dat waren ook oprechte amateurs. De vraag is eigenlijk: hoe zijn juristen er in geslaagd de rest van de wereld tot ‘leken’ te maken en voor zich het alleenrecht op de kennis daarvan toe te eigenen?

Ik zal me hier niet te veel in historische uitwijdingen verliezen, maar mijn voorlopig antwoord is dat ze dat gelukt is in het kielzog van de opkomst van grote organisaties. Daarbij moet niet alleen gedacht worden aan politieke organisaties maar (wat de West-Europese geschiedenis betreft) ook aan religieuze.⁸ Centralisatie van macht is blijkbaar een *opportunity* voor juristen.⁹ Waarom zou dat zo zijn? Ik denk, omdat ze de lieden die sinds de elfde eeuw in kerk en rijk het tafellaken naar zich toe aan het trekken zijn geweest, iets te bieden hadden dat ze goed konden gebruiken. Dat waren bijvoorbeeld concepties uit gezaghebbende teksten, die een claim op macht ondersteunden, legitimeerden. Verder hadden rechtsgeleerden gedetailleerde kennis van praktische instrumenten (aanvankelijk vooral gerechtelijke procedurele methoden) die hun positie ten opzichte van die van de concurrentie feitelijk konden versterken. Vormen van bewijsvoering zijn bekende voorbeelden. De expertise die ze met elkaar opbouwden in rechtspraak, advocatuur en rechtsscholen werd hun kapitaal en tegelijk hun geclaimd monopolie. Ze hadden veel bij hun initiatieven te winnen, want ze hadden vaak een burger-achtergrond en de hallen van de macht en het daarbijbehorende aanzien en vermogen leken binnen bereik. Ze stelden zich teweer tegen het amateurisme van leken in het algemeen, ook dat van hun broodheren. De noodzaak van expertise was het argument waarmee ‘leken’ uit posities werden verdreven, die ze eeuwenlang hadden bezet. Ik wil nu even de verre geschiedenis laten rusten en de blik richten op huidige ontwikkelingen. Want ook in onze eigentijdse geschiedenis zijn in feite dezelfde soort machinaties van juristen waarneembaar, tenminste als je er oog voor hebt. Blijkbaar heeft het daar een beetje aan geschort, want die ontwikkelingen hebben zich ook vlakbij ons metabedje

---

⁷ *Ibid.*, p.58 e.v. Merkwaardigerwijs komt hij niet uit bij ‘hersenspoeling’ zoals je zou mogen verwachten op grond van het element ‘tegen weerstand in’ dat hij van belang acht bij economische macht.

⁸ En meer recentelijk transnationale ondernemingen.

⁹ Cf. P. Koschaker (1995) Europa en het Romeinse recht. Zwolle, Tjeenk Willink.

aan de rechtenfaculteit in Maastricht afgetekend. Het is een verhaal dat goed zou passen in het slot van ons metawerkboek.

De kern van het verhaal is dat zich in de rechtsgeleerdheid een soort Europese regionalisatie aan het aftekenen is. De wortels van die ontwikkeling moet men zoeken in de Wereldoorlogen van de eerste helft van de 20^e eeuw. De Europese natiestaten hebben in die oorlogen hun leidende rol in de wereld verloren aan met name de Verenigde Staten. Ze waren aan het einde van de Eerste Wereldoorlog al financieel aan de grond geraakt en stonden diep in het rood bij de Amerikanen. Het financieel centrum bleek aan het eind van de oorlog verplaatst van Londen naar Wall Street. De Tweede wereldoorlog maakte de declassering compleet. De Europese staten waren in deze oorlog duidelijk onvoldoende in staat gebleken zich als wereldmachten te handhaven in hun koloniale imperia en de naoorlogse dekolonisatie, geheel belangeloos ondersteund door de Verenigde Staten, maakte de Europese staten tot wereldpolitieke *has beens*. Europa raakte enkele jaren na het einde van de oorlog door de oplopende spanningen tussen Amerika en de Sovjet Unie verdeeld. Het Westelijk gedeelte kon overleven onder de beschermende militaire paraplu van Amerika. Amerika gaf in de 'Westelijke' wereld sindsdien de toon aan: op het militaire vlak (NAVO), op het financiële vlak (Bretton Woods), en op economisch vlak (GATT). Ook in de internationale politiek (Verenigde Naties, Universele Verklaring van de Rechten van de Mens), speelde het duidelijk eerste viool. De natiestaten van West-Europa waren in feite van leiders volgelingen geworden. Een noodzaak van een hergroepering werd door een kleine internationaal-politieke elite onderkend, niet alleen om onderling de vrede te bewaren, maar ook om economisch uit de as te herrijzen. De meeste Europese leiders waren echter vooral bezig met de wederopbouw. Vooroorlogse ideeën over de planeconomie (Engeland, Frankrijk, Nederland) en liberalisme (West-Duitsland) kwamen weer op tafel en moesten de basis vormen voor een economisch herstel. De pioniers van het nieuwe Europa zaten intussen niet stil. Langs verschillende fronten werden initiatieven ontplooid. We bespreken er drie.

Het meest bekend is de voorgeschiedenis van de huidige EU. Het voorspel tot de oprichting van de EGKS was de organisatie die tijdelijk was opgezet voor de verdeling van de Marshall-hulp. Het meesterbrein achter de EGKS, Monnet, was toen (1947) al vice-voorzitter van de Committee of European Economic Cooperation (CEEC). Een van de Amerikaanse vaste connecties en adviseurs van Monnet was wel jurist, namelijk George W. Ball (een Washington lawyer, dat wil zeggen een advocaat die vooral aan lobbyen en andere intermediaire klusjes doet). Hij werd door zijn firma bij Monnet gedetacheerd en hield zich vooral bezig met het opstellen van documenten¹⁰ en het gladstrijken van eventuele fricties tussen de CEEC en het State Department. Een permanente opvolger van de CEEC, de OEEC raakte in het slop door onderlinge (met name Engelse) onenigheid. In kleine kring bereidde Monnet (nu met Amerikaans advies van Dean Acheson) de EGKS voor. Zijn acties werden ingegeven door de verwachting dat als er niets door Frankrijk werd ondernomen, de Duitse economie de Franse snel zou overvleugelen. Hij verwachtte te kunnen slagen door zijn initiatief te concentreren op een beperkte sector, en hoopte via de initiële instituties met uiteraard beperkte soevereine bevoegdheden (die hij als de groeikern beschouwde voor een toekomstige Europese regering) het Europese project te kunnen uitbouwen. Al op dat moment was Monnet een voorstander van een streng antikartel beleid en hij trommelde

---

¹⁰ Cf. G.W.Ball (1986) *The Past Has Another Pattern*. New York: Norton. "My role was essential for Monnet was no writer. I never new him to draft a document;", p. 73. Ball werd wel uit het zicht gehouden, want: "since he did not wish the other European representatives to know he was consulting anyone from my side of the ocean. I worked with him and his immediate staff only.", p. 77.

Amerikaanse deskundigheid op om het Schuman Plan van de nodige tanden te voorzien.¹¹ De ontwerp artikelen 65 en 66 van het uiteindelijke verdrag werden uitonderhandeld met de Duitse regeringsvertegenwoordiger Walter Hallstein, een professor die in Amerika had gedoopt en vertrouwd was met Amerikaans recht en (het belangrijkste) met Amerikaans mededingingsrecht. We kunnen uit deze geschiedenis opmaken dat juristen (Amerikaanse en Europese) nauw betrokken waren bij de start en institutionele ontwerp van het Europees project. En dat zou in het vervolgtraject zo blijven. De Europese gemeenschap is een ware juridische industrie geworden. De Commissie heeft zich (waarschijnlijk overeenkomstig de verwachtingen van Monnet) ontpopt als een groot producent van regelgeving. Het Europese Hof van Justitie heeft, nota bene in een tijd dat het Europees Project langere tijd stagneerde, het Europese recht voorrang boven het nationaal recht verleend en er voor gezorgd dat burgers voor hun nationale rechter het nationale recht aan het Europese recht kunnen laten toetsen. Beambten van de Commissie, rechters en klerken van het Europese Hof, advocaten en universiteitsprofessoren hebben in conferenties en gespecialiseerde vakbladen deze hele productie van regelgeving en jurisprudentie verder uitgebouwd tot een 'discipline', het Europees recht, dat onder meer met Europese fondsen aan de universiteiten een sterke aanwezigheid heeft verworven.¹²

Over het tweede front zal ik hier kort zijn. Het gaat om de Raad voor Europa die in het leven is geroepen door het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens. Het verdrag wordt gezien als de erfgenaam van een beweging uit de jaren 1920, het zogenaamde Briand-Project.¹³ Het houdt een andere vorm van Europees-juridische regionalisering in, namelijk die van het internationale recht. Ook in deze geschiedenis hebben juristen een belangrijke rol gespeeld.¹⁴ En ook rond de productie van de belangrijkste instelling die dit verdrag aan het werk heeft gezet, het Europese Hof voor de Rechten van de mens, is een ware juridische industrie ontstaan, die het internationaal recht aan Europese universiteiten een krachtige impuls heeft gegeven.

Het laatste front is zeer recente geschiedenis. Het gaat om een initiatief van academische juristen en functionarissen om een *European Civil Code* tot stand te brengen.¹⁵ In 1974, tijdens een diner in het Tivoli Park na een conferentie in Kopenhagen kwamen professor burgerlijk recht Ole Lando en Winfried Hauschild van de Europese commissie gezamenlijk tot de conclusie dat 'we' daar behoefte aan hadden. Lando ging op zoek naar geschikte privaatrechtgeleerden om het project op poten te zetten en richtte met steun van de Commissie in 1984 de *Commission on European Contract Law* op, die begon met het uitwerken van *Principles of European Contract Law*. Met name het Europees Parlement heeft verschillende malen druk gezet achter de codificatie van het Europees burgerlijk recht. Bij de Lando groep voegde zich in 1998 de Von Bar groep, oftewel de *Study Group on a European*

---

¹¹ Met name John J. McCloy de Amerikaanse High Commissioner in West-Duitsland, die de strijd met de Duitse kartels had aangebonden; voorts Robert Bowie professor mededingingsrecht van Harvard University. Deze ontwerpen werden weer voor Europese consumptie klaargemaakt door Maurice Lagrange van de Conseil d'État. *Ibid.*, p. 88.

¹² Zie H. Schepel & R. Wesseling, *The Legal Community: Judges, Lawyers, Officials, and Clerks in the Writing of Europe*, (1997) 2 *European Law Journal*, p. 165 e.v.

¹³ Zie A. Vauchez & G. Sacriste, 'La guerre hors de la loi, 1919-1930. les origines de la définition d'un ordre politique international', (2004) no. 151-152 *Actes de la recherche en sciences sociales*, p. 91-95.

¹⁴ Zie M.R. Madsen, 'Make Law, Not War': *Les sociétés impériales confrontées à l'institutionnalisation internationale du droit de l'Homme*, (2004) no. 151-152, *Actes de la recherche en sciences sociales*, p. 97-106.

¹⁵ Dit stukje is gebaseerd op een recent artikel van Harm Schepel, 'Professorenrecht? The field of European Private Law', in: A. Jettinghoff & H. Schepel (eds.) *In Lawyers' Circles: the role of lawyers in European legal integration*. Den Haag, Reed Elsevier (2004), p. 115-125.

Civil Code. Het Parlement bleef aandringen, maar de Commissie was onder invloed van het in zwang komen van het 'subsidiariteitsbeginsel' wat voorzichtig geworden en reageerde met een beproefde tactiek: ze begon aan een onderzoek bij 'stakeholders' of er wel behoefte was aan zo'n code. Toen bleek dat de lobbyclub van het Europese MKB niet veel behoefte had aan een code, want het had niet veel last bij grensoverschrijdende transacties van de nationale verschillen. Daarmee was voor de Commissie het codificatie project voorlopig van de baan. Maar de universitaire comparatieve privatisten gingen door met confereren en het oprichten en volschrijven van nieuwe tijdschriften voor wat intussen *European private law* was gaan heten. Verschillende clubs waren en zijn nog steeds bezig met het systematisch vergelijken van onderdelen van het privaatrecht van de verschillende lidstaten, op zoek naar gezamenlijke 'principes' of 'kernen'. Deze beweging heeft na het afhaken van de Europese Commissie de aandacht verlegd naar de juridische faculteiten en is daar aan een opmerkelijke opmars bezig. Samen met de collega's van het internationale recht en het Europese Gemeenschapsrecht vormen ze een internationaal georiënteerde academische beweging die doende is de collega's van de nationaal rechtelijke disciplines in het defensief te dringen. Bijvoorbeeld aan de Juridische Faculteit in Maastricht. Lees het facultaire 'mission statement' en het 'formatieplan hoogleraren' er maar eens op na.

